

EENE REEKS VALSCHE KRONIEKEN VAN CHRISTOPHORUS BUTKENS

Summarium huius primae partis.

Chronica B.B. Canonicorum Regularium sub sancta Premonstratensium observantia degentium quae adscribuntur Nicolao de Alta Terra, abbati electo Middelburgensi, 1320, ex quibus *Vita B. Andreae*, fundatoris abbatiae Averbodiensis, et *Vita B. Arnikii*, canonici eiusdem abbatiae, prodierunt, necnon *Chronicon de itineribus ad terram sanctam*, aliaque opera, quae Albericum Thosannum auctorem habuisse referuntur (*Vita B. Bartholomaei de Aa*, cum chronicis abbatiarum Floridae Vallis, Lintrensis, et B. M. de Nazareth prope Liram, quas fundavit; *Vita B. Ermengardis*, primae abbatissae Lintrensis, *Vita B. Elisabeth*, primae abbatissae in Nazareth) omnia falsa et suppositicia esse demonstrantur. Ad annum 1650 prorsus ignota fuerunt; ipsi auctores, quibus adscribuntur, ne vixerunt quidem. B. Arnikii Averbodiensis ad id tempus nullum invenitur vestigium; nec B. Ermengardis prima abbatissa Lintrensis fuit, nec B. Elisabeth in Nazareth; constat B. Bartholomeum, qui in omnibus illis chronicis saepius nominatur cum titulo *de Aa* aliisque notabilitatis argumentis, ad eundem annum nullo alio nomine fuisse notum ac Bartholomeum, *civem Thenensem*, vel etiam *Lanionem*. Tandem omnia ea opera, quae licet antea prorsus ignota, ita inter se cohaerent, ut alterum ab altero confirmetur, simul etiam reperta fuisse dicuntur apud Chr. Butkens post ejus mortem a° 1650.

Bij de studie van het leven der Gelukzalige Beatrijs van Nazareth, voor de Inleiding tot de uitgave van hare mystieke verhandeling *Van seven manieren van Minnen* (1), was ik er toe gebracht geworden ook navorschingen te doen over haar vader Bartholomeus. Over hem toch wordt in verschillende bronnen verschillend bericht. In de biographie van zijn dochter, die kort na dezer dood vervaardigd werd, en die gewoonlijk, hoewel niet geheel ten rechte, van Willem van Afflighem heet te zijn (2), is het eerste hoofdstuk uit-

(1) Zie *Dietsche Warande en Belfort*, XXV, (1925), 352 vlg. *Een nieuwe schrijfster uit de eerste helft der dertiende eeuw*, door EE. PP. L. Reyens en J. Van Mierlo; Jun. S. J.

(2) Dit leven van Beatrijs is nog niet uitgegeven. Een handschrift ervan berust te Brussel, Koninklijke bibliotheek, 4459-70; en een ander in zeventiendeewwsche

sluitend aan hem en aan zijn stichtingen gewijd. Hierin wordt hij voorgesteld als een eenvoudig burger van Thienen. Hij was een vroom man, die na den dood van zijn vrouw Gertrudis, zijn vermogen, dat wel niet gering zal zijn geweest, en zijn beste krachten besteedde aan het oprichten van drie Cistercienserinnenabdijen : eerst de abdij van Bloemendaal (Florival) ; daarna die van Maagdendaal, bij Oplinter, eindelijk die van O. L. Vrouw van Nazareth, bij Lier ; waar hij in een hoogen ouderdom overleed. Telkens volgden hem Beatrijs en twee andere zijner dochters, Sibilla en Christina, evenals zijn zoon Wichbertus, terwijl zijn oudste dochter *monialis* bleef in de abdij van Rameia (la Ramée), en zijn oudste zoon kanunnik in de Premonstratenserabdij van Averbode.

Doch Bartholomeus wordt ook herhaaldelijk vermeld in het leven van den zaligen Arnikius, die den 17en Maart 1208 te Averbode in geur van heiligheid zou overleden zijn. Hier echter draagt hij den adellijken naam *de Aa*, en wordt hij als een heldhaftig en roemrijk ridder voorgesteld.

Het leven nu van Arnikius werd in druk uitgegeven in het jaar 1682 te Antwerpen, bij J. Sleyers, te zamen met dat van den eersten abt en stichter der abdij van Averbode, den zaligen Andreas. In den titel van deze uitgave wordt gezegd : dat deze levens getrokken waren uit *Chronica BB. Canonicorum Regularium sub sancta Premonstratensium Observantia degentium*, door een zekeren Nicolaus Alta Terra of Hoochlant, die in 1330 tot abt van O. L. Vrouw van Middelburg verkozen werd. Deze zou, naar zijn eigen getuigenis, zijn kroniek hebben geschreven tusschen 1294 en het jaar van zijn verkiezing tot die hooge waardigheid.

In de negentiende eeuw werd de uitgave van 1682 nog eens herdrukt als bijlage bij het werk : *Notice historique sur l'ancienne abbaye d'Averbode* (1).

schrift in de Universiteitsbibliotheek te Gent, nr 165. Henriquez heeft het met verkortingen en weglatingen opgenomen in zijn *Quinque prudentes virgines*. Antwerpen, Cnobbaert, 1630. Het eerste hoofdstuk met het leven van Bartholomeus staat er zoo goed als volledig in. Men kan het daar nalezen.

(1) Gand, F. et E. Gyselinck, 1849. Naar deze uitgave verwijzen wij gewoonlijk. Dit werk verscheen zonder naam van schrijver. Als zoodanig geldt Wolters. De eerste uitgave, van 1682, werd bezorgd door F. S. A. S. P. C. D. De heele titel luidt : *Chronica BB. Canonicorum Regularium sub sancta Premonstratensium observantia degentium, sive extractum ex quodam libro, per Nicolaum Alta-Terra, sive Hoochlant in abbazia Sanctae Mariae Middelburgi in Zelandia religiosum, in membranis descripto, quem dicit se inchoasse anno 1294, finem vero eidem imposuisse cum eiusdem loci abbas electus extiteret anno 1330. In*

In het leven van Arnikius wordt dikwijls een andere kroniekschrijver genoemd: Albericus de Doust, of van ter Doest, uit de bekende Cistercienserabdij ten noorden van Brugge. Deze zou in zijn *Chronica de itineribus ad terram sanctam et Jerosolymitana expugnatione* o. a. over de heldendaden van Arnikius en Bartholomeus berichten. Over dezen kroniekschrijver nu vond ik vermeld, dat hij uit het Fransch in het Latijn vertaalde een geschiedenis der kruistochten met den titel: *Chronicon Terrae sanctae sive Expeditiones principum et baronum catholicorum in terram sanctam*. Dit werk, dat wij korthedshalve *Kruisvaartkroniek* zullen noemen, bevatte een volledige geschiedenis der kruistochten, van den H. Bernardus af, tot aan den H. Lodewijk. Ze is helaas! verloren gegaan en werd nooit in druk uitgegeven. Toch is ze door geschiedschrijvers veel gebruikt geworden: In de XIVe en XVe eeuw zou ze meermaals zijn aangehaald. Christophorus Butkens († 1650) bezat er nog een afschrift van (1).

Dit is echter niet het eenige werk van Albericus. Op zijn naam komen nog: een leven van den zaligen Bartholomeus de Aa, met de geschiedenis van diens stichtingen; een leven van de H. Ermengardis, eerste abdis van Maagdendaal, bij Oplinter; en een leven van de H. Elisabeth, eerste abdis van O. L. Vrouw van Nazareth. Doch ook deze werken zijn verloren gegaan.

Een andere monnik, Victoricus Thosanus, zou het werk van den prior hebben voortgezet tot 1363, jaar van zijn dood in de abdij van Zwuyveecke bij Dendermonde. Ook van deze werken zou Butkens nog de handschriften hebben in bezit gehad (2).

Deze Albericus zou dus voornamelijk het leven en het werk van Bartholomeus tot onderwerp zijner kronieken hebben gemaakt. Voor de kennis van Beatrijs' vader en voor de geschiedenis van diens stichtingen zou hij derhalve als voornaamste bron in aanmerking komen: hij moet ongeveer gelijktijdig met den schrijver van Beatrijs' leven, ja misschien nog wat vroeger hebben geschreven. Maar

lucem dedit enz. De uitgave werd opgedragen aan den toenmaligen abt van Averbode, Servatius Vaes, aan wien de uitgever beweert ze door gebeden en smeekingen te hebben moeten ontrukken.

(1) Aldus over hem: *Biographie nationale*, art. Albéric de Thosan, door F. Van De Putte. I, blz. 171 vlg. Dikwijls wordt onze schrijver de Thosan genoemd. Dat moet natuurlijk zijn ofwel Thosanus ofwel van ter Doest.

(2) E. V[ande Putte] en C. C[arton], *Chronique de l'abbaye de ter Doest*, (in: *Recueil de chroniques, chartes, etc. publié par la Société d'émulation de Bruges; Première Partie, Chroniques des monastères de Flandre*). Bruges, Van de Casteele-Werbroeck, 1845, blz. 14 en 22.

er zou wel geen hoop bestaan nog ooit zijne werken terug te vinden. Daar echter Butkens ze nog in de XVIIe eeuw in zijn bezit had, kunnen de geschiedschrijvers er uit hebben geput. De bijzonderheden over Bartholomeus en zijn werk, die niet staan vermeld in het leven van Beatrijs, zullen dan vermoedelijk aan Albericus zijn ontleend. Het treft dat in al deze kronieken van Albericus, Bartholomeus bepaald de Aa genoemd wordt.

Als hoofdbron voor de geschiedenis van Bartholomeus, die we nog kunnen raadplegen, bleef dus alleen over de kroniek van Nicolaus Hoogland, met het leven van den zaligen Arnikius. Maar nu vond ik dat over de waarde en de betrouwbaarheid dezer kroniek sedert de tweede helft der negentiende eeuw verschillend geoordeeld werd.

P. V. Bets, in zijn verhandeling over de abdij van Oplinter, een der stichtingen van Bartholomeus (1), was getroffen geworden door de tegenstrijdige voorstelling over diens afkomst en naam bij Hoogland en bij den schrijver van Beatrijs' leven. Het gezag echter van dezen laatste staat vast, terwijl, zoo meende Bets, de Aa misschien een schrijffout kon zijn van een kopiïst; Bartholomeus wordt immers ook soms *Lanio* = Vleeschhouwer genoemd: een kopiïst zou de Aa in plaats van *Lanio* hebben gelezen. Want de overlevering van de kroniek van Hoogland is onzeker. En zoo verhaalt Bets dat Hoogland's werk werd gevonden in de nalatenschap van Christophorus Butkens, vandaar overging in het bezit van zijn broeder Alexander, die haar aan abt Servatius Vaes van Averbode meedeelde. Op dezes verzoek werden er door P. Sebastiaan Petit twee uittreksels van in 't licht gegeven; namelijk het leven van Andreas, eersten abt van Averbode, en van Arnikius. Dat is de uitgave van 1682.

Als besluit van zijn onderzoek zegt Bets, dat, "sommige geleerden die hij raadpleegde hem het gansche verhaal wilden doen verwerpen als een verdictsel en uitvindsel van den uitgever S. Petit, die in de letterkundige wereld maar weinig gezag geniet". Dat kon Bets echter niet aannemen. Een uitvindsel van P. Petit kon het immers niet zijn. Want "die geleerden wisten niet dat die verandering van meening wegens onzen kloosterstichter elders dan in dien schrijver te vinden is. De ware aanvoorders van de zaak zijn Christophorus en Alexander Butkens, alsook de prelaat van Aver-

(1) P. V. Bets, *Geschiedenis der gemeenten Oplinter, Bunsbeek en Hauthem, alsook der abdij van Oplinter*. Leuven, C. J. Fonteyn, 1870.

bode, Servaas Vaes. Vermits die zeer geachte mannen boven alle vermoeden van bedrog en geveinsdheid zijn, gelooven wij dat het een vermetelheid zou wezen de echtheid van het handschrift te verwerpen".

B e t s wilde de kroniek van H o o g l a n d voorzichtig gebruiken : er staan vele onnauwkeurigheden in omtrent namen en jaarcijfers ; maar ze bevat toch bijzonderheden over Bartholomeus, die men te vergeefs elders zou zoeken (1).

De geleerden door B e t s geraadpleegd waren misschien de archivarissen van Averbode (2). In de onlangs verschenen populaire geschiedenis dier abdij (3) komt volgend oordeel voor over het werk van H o o g l a n d : "Navorschingen betreffende het aan H o o g l a n d toegeschreven werkje, hebben in den laatsten tijd met voldoende duidelijkheid aan het licht gebracht, dat men hier te doen heeft met een verdictsel uit de XVIIe eeuw, ontstaan in een tijd, waarin men op gebied van heiligenlegenden een ijver aan den dag legde, die, op z'n zachtst gesproken, te-verre gaand mag heeten" (4).

Waarop dit oordeel steunde wordt echter niet aangegeven. Zoo heb ik mij tot Averbode gewend, om te vernemen wat men daar over H o o g l a n d dacht. Daar zegde men mij, dat inderdaad de archivarissen der laatste jaren tot de overtuiging waren gekomen, dat het geheele verhaal van H o o g l a n d fabel was. Zij steunden daarbij voornamelijk, naar mij verklaard werd, op de onjuistheden die in de kroniek worden aangetroffen en niet geheel strookten met de oorkonden der abdij ; op de vele legenden waarmee de stichting en de eerste jaren van het klooster werden omluisterd ; op het verdachte uitzien der kroniek zooals ze die nog in handschrift bezaten : in twee redacties namelijk, aan den eenen kant Fransch en aan den anderen Latijn ; alsof een falsaris ze eerst in 't Fransch had geschreven en daarna in 't Latijn vertaald ; op het feit ook dat er van een vereering van den H. Arnikius vóór 1650 geen spoor was overgebleven. Men stelde zich de zaak aldus voor : iemand uit de abdij zelf zou de kroniek hebben gemaakt, kort na 1650 ; men meende zelfs te weten wie, namelijk *camerarius* R. L a m b e r t i, wiens geschrift geheel overeenstemt met dat van de kroniek. Hoofddoel was het leven te schetsen van abt Andreas, met de geschiedenis der

(1) *L. c.*, blz. 146.

(2) Misschien ook de Bollandist, V. D e B u c k.

(3) *De Norbertijner abdij van Averbode*. Averbode, 1920.

(4) *O. c.*, blz. 7.

eerste jaren van de abdij. De *Vita Arnikii* was er maar om die van Andreas te doen aanvaarden, of, zooals men zegt, te helpen "slikken". Bewezen moest worden, dat Averbode ouder was dan Tongerlo, ja zelfs geen filiale van St-Michiels van Antwerpen; maar wellicht een rechtstreeksche stichting van den H. Norbertus zelf (1).

Ik beken dat deze moeilijkheden mij niet konden overtuigen dat de kroniek in haar geheel als fabel diende te worden beschouwd. Op mijne vraag hoe het dan kwam dat het handschrift, zooals *Bets* had meegedeeld, in de nalatenschap van *Butkens* was teruggevonden, antwoordde men mij, dat dit een kneep zou geweest zijn, om het stuk aan den man te brengen en er vertrouwen voor te winnen. Dat kon ik onmogelijk aannemen.

Daar echter de kroniek sterk verdacht werd, kon ik haar voor de geschiedenis van Bartholomeus niet verder gebruiken zonder hare waarde te hebben vastgesteld, die anders zou uitvallen dan men had vermoed en waardoor in de tot dusver geschetste bijzonderheden veel zal moeten gewijzigd worden.

Het had me namelijk getroffen, dat ook van de kroniek van *Hoogland* werd gezegd dat ze in de nalatenschap van *Butkens* was teruggevonden. Zoo vond ik het vreemd dat ik, bij ieder werk dat over Bartholomeus de Aa handelde, was komen te staan voor kronieken die wel verloren waren, maar die toch in het bezit van *Butkens* waren geweest, of meer bepaald zooals voor *Hoogland* in de nalatenschap van *Butkens* waren ontdekt. *Bets* en de archivariissen van Averbode hadden het werk van *Hoogland* als bij-zichzelf-staand beschouwd, en dus in de vermelding dat het bij *Butkens* was gevonden, geen argwaan gevat. Evenmin degenen die over Albericus hadden bericht. Maar nu al die kronieken samen kwamen te staan in dit zonderling verband, werd de sleutel voor hun geheimzinnig opkomen gevonden. Aldra kwam ik tot de overtuiging dat we hier te doen hebben met vervalsingen van Christophorus *Butkens* in hoogst eigen persoon.

(1) Ik dank deze bijzonderheden aan den tegenwoordigen archivaris van Averbode, den Zeer Eerw. Heer E. *Valkens*; en aan den oud-archivaris, den Zeer Eerw. Heer *Evers*. Bij deze gelegenheid zij het mij geoorloofd hun mijn oprechten dank te betuigen voor de inlichtingen die zij mij zoo bereidwillig hebben verschaft. Zoo hebben ze mij over de Arnikius' literatuur georiënteerd, wat mij vele lastige onderzoekingen heeft bespaard. Zij hebben mij ook nuttige inlichtingen kunnen verschaffen die ik in den loop van mijn navorschingen behoefde.

I. VALSCHHEID DER KRONIEKEN

A. Onbekend vóór 1650.

Wat, zooals gezegd, al deze geschriften vooreerst vereenigt, is, dat ze heeten berust te hebben of gevonden te zijn bij Christophorus Butkens, prior van het Cistercienserprioraat van St-Salvator van Antwerpen, den beroemden geslachtkundige en schrijver der *Trophées du Brabant*, na diens dood in 1650.

Een eerste vraag die zich opdringt is : waren de schrijvers ervan, vóór 1560, ten minste ergens als zoodanig, als kroniekschrijvers, bekend ? Waren hunne werken slechts verloren gegaan, en had Christophorus inderdaad de verdienste ze uit de vergetelheid te hebben opgedolven ? Bij het onderzoek naar deze eerste vraag bleek nu alda : dat zelfs hunne namen in geen enkel vroeger werk, bij geen enkel vroegeren schrijver, opgeteekend staan. Nergens is er spraak van hen, als vervaardigers van kronieken of iets dergelijks. Over hunne letterkundige bedrijvigheid wordt volstrekt niets bericht. In geen enkelen katalogus van schrijvers staan hunne namen vermeld. Van hunne werken had men tot in 1650 niet het geringste vermoeden (1). Zoodat beide auteurs, wier geschriften, zooals reeds blijken mocht en verder nog duidelijker zal worden, elkander zoo broederlijk steunen en met elkander zoo innig verwant zijn, beiden ook plots uit een volledige onbekendheid oprezen.

Toch heeft men wel eens gemeend het bestaan van Albericus van ter Doest bij schrijvers uit de XIVe en XVe eeuwen te hebben bewezen (2). Zoo zou President Wielant in zijn *Chronique de Flandre* herhaardelijk Albericus' kruisvaartkroniek hebben gebruikt. Wielant nu was geboren te Gent in 1439 en stierf te Mechelen in 1520.

(1) Zoo b. v. komen ze niet voor in den aan Henricus Gandavensis toegeschreven katalogus *De scriptoribus ecclesiasticis*; niet bij Trithemius; ook niet bij Miraeus, in diens *Auctarium de scriptoribus ecclesiasticis*; ook niet in den katalogus van handschriften uit de Belgische bibliotheken, die in 1487 te St-Martensdaal, bij Leuven, werd vervaardigd, en die later werd aangevuld in 't Rooklooster, waarvan het handschrift nog bewaard wordt in de Hofbibliotheek, Weenen. (Zie hierover mijne *Inleiding tot de Visioenen van Hade-wijch*, blz. 131. Wij bezitten hem in photographie). Johannes Gielemans, die zoo wel op de hoogte was van de hagiologische literatuur van vóór zijn tijd, heeft ze ook nergens in geen van zijn werken. Zie de inhoudsopgave ervan in *Analecta Bollandiana*, t. XIV, 1895, blz. 5-88. Valerius Andreas in zijn *Bibliotheca Belgica* (uitg. 1643, dus pas enkele jaren vroeger) kent hen evenmin.

(2) Zoo Van de Putte in *Biographie nationale*, a. c.

Inderdaad: Wielant vermeldt in zijn *Antiquités de Flandre* (1) meermaals een *Albert le moisne*, die in sommige handschriften *Albéricq* wordt genoemd. Zoo b. v. een paar maal in verband met de schaking van Judith door Boudewijn met den ijzeren arm (2); zoo nog bij een feit met de vrouw van een der kinderen van Robert den Vries. In het hoofdstuk over de Vlaamsche graven die naar Jeruzalem waren gevaren komt bij de reis van dienzelfden Robert een *Chronique des Dunes* ter sprake (3). En op een bladzijde afstand van de plaats waar *Albert* of *Albéricq le moisne* wordt aangehaald komt la *Chronique du moisne des Dunes* (4). Dat heeft den indruk kunnen wekken, dat die *Albéricq le moisne* en zijn kroniek dezelfde was als *le moisne des Dunes* en zijn kroniek. Maar *le moisne des Dunes* is ongetwijfeld Adrianus de Budt, *monachus Dunensis*, die schreef op het einde der XIVe eeuw (5). De gebeurtenissen die Wielant uit hem aanhaalt staan er werkelijk in (6). En ook de Budt citeert menigmaal een *Albericus monachus*, ja feitelijk telkens als Wielant uit *Albert le moisne* beweert te citeren staat dat ook bij de Budt als citaat uit *Albericus monachus*. Zoodat Wielant wel nooit persoonlijk *Albéricq le moisne* heeft gelezen. Die *Albericus monachus* nu is niemand anders dan *Albéric de Trois Fontaines*, zooals de Budt uitdrukkelijk zegt waar hij hem voor het eerst aanhaalt (7).

Wat aldus een oogenblik dreigde eenige moeilijkheid, althans duisterheid, ter veroorzaken, bleek ten slotte onze bewijsvoering te komen versterken; op tweevoudige wijze: de eenige plaatsen, waar men gemeend had een spoor van *Albericus* van ter Doest vóór 1650 te kunnen aanduiden, waren verkeerd begrepen geworden. Indien er nu zelfs dàar geen spraak is van onzen kroniekschrijver, dan mogen we met des te meer veiligheid beweren, dat hij wel nergens een spoor zal hebben nagelaten. En de tweede, dat, indien zelfs Adr. De Budt, monnik van ter Duinen, zijn zoogezegden collega

(1) Ook *Chronique de Flandre* geheeten; zie J. Van den Gheyn, *Catalogue des manuscrits de la bibl. royale de Belgique*, IX, n. 6161, 3.

(2) Zie J. - J. De Smet, *Corpus chronicorum Flandriae*. Bruxelles, Hayez, 1865, IV, blz. 52, 16.

(3) Zie *ibid.*, blz. 62 en 227.

(4) Zie *ibid.*, blz. 17.

(5) Zie De Smet, *Corpus chron.*, I, blz. 259, vlg.

(6) *Ibid.*, blz. 270 de schaking van Judith; blz. 279 Robert's reis naar Jeruzalem; blz. 280 de geschiedenis van een vrouw en van Robert's zonen.

(7) Hetgeen Wielant beweert uit *Albéric* aan te halen wordt door de Budt hier uitdrukkelijk aan *Albericus Trium Fontium* toegeschreven, blz. 270.

van ter Doest (1), in zijn nabijheid, niet heeft gekend, daar hij nergens in zijn *Chronicon* voorkomt, die collega wel nooit een kroniek zal hebben geschreven. Ook : daar de Budt, schrijvende te ter Duinen, *Albericus Trium Fontium* zonder gevaar voor verwarring eenvoudig *Albericus monachus* kon noemen, volgt daaruit, dat er te ter Duinen zelf geen andere Albericus bekend was.

B. Eerste vermelding dier kroniekschrijvers.

In 1649 nog, dus één jaar vóór Butkens' dood, verschijnt de eerste uitgave van de *Bibliotheca Scriptorum Ordinis Cisterciensis, Duaci*, 1649, door Carolus de Visch, monnik van ter Duinen. Welnu, in die eerst uitgave kent de Visch geen enkel van de werken van Albericus : in zijn eigen abdij stond Albericus dus niet bekend als schrijver !

Maar in de tweede uitgave, die te Keulen, bij Joannes Busaeus verscheen in 1656 *notabiliter aucta*, komt nu Albericus voor met de vermelding, dat hij in 1272 uit het Fransch de boven vermelde kroniek der kruistochten heeft vertaald. De overige werken van Albericus echter waren toen nog niet tot de kennis van de Visch gekomen.

Van Hoogland (2) was het tot in 1650 evenmin geweten, dat hij als kroniekschrijver was werkzaam geweest. In 1653 stierf te Averbode de ijverige en zeer verdienstelijke archivaris Gillis Die Voecht (3). Hij was een man met buitengewone belesenheid, uiterst ervaren in de geschiedenis van de abdij waartoe hij behoorde. Zijne werken, in meer dan 20 foliobanden te Averbode bewaard, bevatten de uitkomsten van zijn omvangrijke lezingen en studiën. Welnu, in geen enkel van die werken wordt er melding gemaakt van een zal. Arnikius of van een kroniek van Hoogland. Ze bestond dus nog niet in 1653 te Averbode ; men kende er toen geen Zal. Arnikius, geen Nic. Hoghelandius.

Van een vereering van den Zal. Arnikius te Averbode zelf, waar hij nochtans zou geleefd hebben, was er ook tot dan toe geen bewijs voorhanden. In geen enkel document, uit de geschiedenis van de abdij, komt zelfs zijn naam voor. Niet eens in het *Necrolo-*

(1) Zooals bekend werd de abdij ter Doest, gelegen benoorden Brugge, in de XVIe eeuw bij de abdij ter Duinen ingelijfd.

(2) Zie over hem eenige bijzonderheden in de AA. SS., Jun. I, 971. D. E. Niet te vergeten dat dit deel der AA. SS. verscheen in 1695. Verder meer.

(3) Zie over hem L. Goovaerts, *Ecrivains, artistes et savants de l'Ordre de Prémontré*, i. n.

gium, dat tot de XIIIe eeuw opstijgt en te Averbode nog bewaard wordt. Dit is alleszins bevreemdend, daar een man als Arnikius, een heilige, als heilige door zijn ordebroeders vereerd, toch wel in het *Necrologium* een spoor zou hebben nagelaten.

Voor het eerst, zoover ik heb kunnen nasporen, wordt er gewag gemaakt van Arnikius en van de kroniek van Hoogland, door Sanderus, in 1659, in zijn beschrijving van de abdij van Averbode, in de eerste uitgave van zijn *Chorographia Sacra Brabantiae*.

Van die jaren af dringt de kroniek algemeen door. Arnikius wordt opgenomen onder de heiligen der Orde. In 1664 geeft de beroemde van Craywinkel, van de abdij van Tongerlo, de legende der voornaamste heilige personen van de Witte Orde van Premonstreit uit (1). Daarin komt een uitvoerige levensbeschrijving voor van Arnikius, die niets anders is dan vertaling en samenvatting van het aan Hoogland toegeschreven werk. Ze prijkte met een voorstelling van den Heilige, geteekend door A. v. Diepenbeke, en geëst door Fr. Huberti, en was opgedragen aan prelaat Vaes van Averbode. Ook die voorstelling berustte op feiten uit de kroniek (2). Te Tongerlo dus had men deze in 1664 eveneens reeds als echt beschouwd.

C. Eerste navorschingen.

Intusschen waren de Bollandisten ook op het spoor onzer kronieken gekomen. Er is ons een brief bewaard van Bollandus aan C. De Visch, waarin hij dezen het volgende meedeelt: "Ik heb onlangs in handschrift een leven gelezen van den zaligen Bartholomeus van Aa. Als schrijver van dit leven wordt genoemd Albericus, monnik van de abdij ter Duinen en prior van ter Doest. Het leven is in tamelijk verzorgd Vlaamsch geschreven. Heeft hij zelf misschien in het Latijn geschreven? en werd zijn werk later vertaald? In mijne onzekerheid heb ik uw *Bibliotheca* nageslagen, doch dien Albericus niet gevonden. Hoe is het mogelijk dat een schrijver uit uw eigen huis (of Orde, *domesticus*) aan den schranderen speurzinn van U Eerw. is ontsnapt? Indien hij U soms na de uitgave van uw *Bibliotheca* ter kennis is gekomen, gelieve mij dan, bij gelegenheid, te laten weten: I. Of dit leven in 't Latijn geschre-

(1) Joannes Lud. van Craywinckel, *Legende der Levens ende Gedenckweerdighe daeden van de voornaemste heilighe personen enz. der Orde van Premonstreit*. Mechelen, Robert Jaye, 1664.

(2) Een mirakel wordt er bij afgebeeld; ook een zinspeling op een geschrift over het Lijden van Christus, dat Arnikius zou hebben opgesteld.

ven is en waar er een handschrift van bestaat ? Wanneer de schrijver geleefd heeft ? " Wat verder in den brief nog deze interessante bijzonderheid : " Ik ben nog ver af van den sterfdag van de Zalige Beatrijs of van den Zaligen Bartholomeus ; maar deze wordt vermeld in het leven van den Zaligen Arnikius van Averbode, wiens sterfdag, naar men zegt, herdacht wordt den 17en Maart ; en Arnikius wordt ook vermeld in het leven van Bartholomeus ". Deze brief is gedateerd 16en Mei, 1662 (1).

Op de vragen van Bollandus hebben wij een antwoord van De Visch, dat we wel wat uitvoeriger zouden wenschen, en dat ook niet altijd zeer duidelijk is, maar toch op zich zelf belang genoeg heeft voor onze zaak. Het is van den 2en Augustus, 1662 ; waarschijnlijk werden na 16en Mei nog meer brieven gewisseld. De Visch is intusschen op bezoek geweest bij Bollandus om nader over die schriften ingelicht te worden, en heeft ze, meenen wij, ter inzage en studie meegenomen. Hij zegt : " De schriften van den heer Butkens, mij onlangs door Uwe Eerw. meegedeeld, heb ik met aandacht gelezen. Daaruit en uit andere die ik in het musaeum van den heer Butkens zelf heb gezien, heb ik genoegzaam opgemerkt dat de schrijver ervan is Albericus van ter Doest, dien ik vermeld in de tweede uitgave mijne *Bibliotheca*, verschenen te Keulen, 1656, bij Johannes Busaeus, veel uitgebreider dan de eerste, Albericus echter schreef in 't Latijn ; maar de heer Butkens heeft ten gerieve van de zusters van Nazareth, bijna alles wat voor de *moniales* van belang was, in het Vlaamsch laten vertalen door een *famulus*, een goed latinist. Deze *famulus* arbeidde nog onlangs, toen ik te Nazareth was, aan de vertaling van een ander tamelijk groot boek, nopens de constituties van onze Orde. Daar Albericus overleden is in 1286 en dus niet alles kan geschreven hebben wat

(1) Deze brief werd uitgegeven in *Annales de la société d'émulation de Bruges*, T. XXII, (1870), blz. 238. De voornaamste plaatsen luiden : " Legi non ita pridem, ms. vitam B. Bartholomei van Aa. Auctor vitae illius dicitur fuisse Albericus, religiosus abbatiae Dunensis ac Thosanae prior. Scripta est sermone Flandrico satis eleganti. An ipse forsan Latine scripserit et alius quidam recentior flandrice verterit ?... Procul adhuc absum a die natali B. Beatricis aut B. Bartholomei ; sed huius mentio fit in vita B. Arnikii Averbodiensis, cuius natalis recolitur 17 Martii, et Arnikii fit quoque mentio in vita ipsius Bartholomei ". — De bijzonderheden over deze briefwisseling tusschen Bollandus en De Visch ontleen ik aan een opstel van Z. E. Heer Kan. De Schepper, verschenen in dezelfde *Annales*, t. LVIII, (1908), blz. 381. De Z. E. Heer De Schepper is archivaris op het groot Seminarie te Brugge, waar het archief der abdij ter Doest berust. Op mijn vraag of daar nog iets over Albericus te vinden is, liet hij mij weten dat hij alles over hem in bovenstaand opstel had bijeengebracht.

in het boek over Bartholomeus de Aa staat, zoo meen ik dat wat uit Hoogland werd overgenomen, en nog wat meer later bijgevoegd werd door Victoricus, monnik eveneens van ter Doest, die de kroniek van zijn prior voortzette tot het jaar 1383, zooals het uitdrukkelijk staat in de mij meegedeelde schriften (1).

Wat leeren wij uit deze briefwisseling?

De Visch heeft van Bollandus eenige geschriften ter inzage gekregen: *scripta D. Butkens*; daaronder zeker, misschien uitsluitend, het leven van Bartholomeus van Aa, door Albericus van ter Doest. Deze geschriften waren in het Vlaamsche gesteld (2).

Deze Butkens is natuurlijk niet Christophorus, maar diens broeder Alexander, die te Nazareth verbleef, waar hij ook zijn musaeum had.

(1) Ziehier het deel van den brief dat betrekking heeft op onze zaak: "Scripta Domini Butkens a Reverentia Vestra mihi nuper tradita attente perlegi; ex quibus, et aliis quae vidi in musaeo ipsius Domini Butkens, sufficienter collegi auctorem eorumdem esse ipsum Albericum Thosanum, quem habeo in Bibliotheca mea 2^a editionis, quae prodiit Coloniae anno 1656, typis Joannis Busaei, multo auctor priore. Scripsit autem Albericus latine, sed D. Butkens, in gratiam monialium de Nazareth, fere omnia quae ad moniales spectant, per famulum suum (qui bonus est latinus) transferri curavit in linguam flandricam. Qui famulus, dum nuper essem in Nazareth, adhuc impeditus erat in transferendo alio libro satis justae magnitudinis, continente constitutiones ordinis nostri. Porro, quia Albericus Thosanus obiit anno 1286, adeoque non potuit scripsisse omnia quae habentur in libro Bartholomaei van Aa, judico ea quae habentur de Hoghelando, et quaedam alia, postea adjecta esse a Victorico monacho item Thosano, sive de Doest, qui Alberici prioris sui Chronicon continuavit usque ad annum 1383, prout expresse habetur in scriptis mihi traditis". Het overige van den brief heeft betrekking op Juliana de Cornillon: of die Premonstratenserin of Cistercienserin was geweest. Zie den brief in zijn geheel, in bovenvermelde Annales: *Une lettre inédite de C. de Visch à Bollandus, S. J., l. c.* — Het jaartal 1383 moet een drukfout zijn: in het verder te vermelden *Auctarium* staat 1363.

(2) Dat Bollandus slechts een Vlaamsche kopie van het leven van Bartholomeus heeft gelezen blijkt, behalve uit zijn vraag aan de Visch en uit diens antwoord, uit een aantekening die ik vind in een handschrift van de bibliotheek der universiteit te Gent, nr 165, dat het leven van Beatrix van Nazareth bevat en vroeger heeft toebehoord aan de Bollandisten (waarschijnlijk het afschrift dat de Bollandisten hadden gemaakt om het in de AA. SS. op te nemen, doch feitelijk niet opgenomen werd; cf. AA. SS. Jul. VII, 3, c). Daarin staat op het titelblad: *Exstat apud D. Butkens parentem Dnae Abbatissae in Nazareth vita ipsius Bartholomei, bene longa, sermone flandrico, cuius auctor esse dicitur Albericus Thosanus, monachus Dunensis, prior Thosanus, cuius tamen non meminit D. Carolus de Visch prior Dunensis in sua Bibliotheca Cisterciensi*. Dit laatste wijst duidelijk op den brief van Bollandus aan de Visch en laat vermoeden dat deze aantekening er in werd geplaatst nog vóór het antwoord van de Visch. Vgl. ook de titels aan Albericus gegeven in Bollandus' brief en hier.

Behalve deze geschriften heeft De Visch in het musaeum van Butkens er nog andere gezien op den naam van onzen Albericus. In welke taal? Dat is niet duidelijk. Hij zegt wel dat Albericus in het Latijn geschreven heeft; maar heeft hij die origineelen gezien? Men zou het niet zeggen. Immers, waarom gevoelt hij de behoefte, als bewijs dat Bollandus' stukken vertaald zijn, zich te beroepen op de werkzaamheid van Butkens' secretaris, dien hij te Nazareth bezig heeft gezien aan het overzetten, niet van Albericus' kroniek, maar van andere schriften? Waarom zegt hij niet eenvoudig, dat hij de Latijnsche origineelen bij Butkens heeft aangetroffen?

Welke nu juist de schriften waren die De Visch had gezien, wordt in zijn antwoord niet gezegd. Dat kunnen wij opmaken uit het *Auctarium* dat hij bij zijn *Bibliotheca* in voorbereiding had, dat echter nooit in druk verschenen, maar nog berust in het archief van ter Doest, te Brugge. Daarin zegt hij over Albericus Thosanus sive de Doest dat hij schreef: "het leven van den Z. Bartholomeus van der Aa, met de stichting van drie door hem opgerichte kloosters; het leven der Z. Ermengardis, eerste abdis van Maagdendaal, bij Linter; het leven van de Z. Elisabeth, eerste abdis van Nazareth bij Lier, met de kronieken van dezelfde abdijen tot het jaar van zijn dood, 1286. Zijn werken werden voortgezet door Victoricus, monnik eveneens van ter Doest, tot 1363, toen hij stierf als biechtvader te Zwyyvecke bij Dendermonde. Al deze werken in 't Vlaamsch vertaald zijn in mijn bezit. Albericus echter en Victoricus schreven in 't Latijn: hunne geschriften zijn in 't bezit van den edelen heer Butkens" (1).

Heeft De Visch ooit die Latijnsche stukken zelf gezien? Maar waarom werden ze dan noch aan hem noch aan Bollandus (die er toch naar vroeg) medegedeeld? De reden die aangevoerd wordt voor de nonnen van Nazareth, onbekendheid met het Latijn, kon toch voor hen niet gelden. Beiden hadden daarenboven voor

(1) "Albericus Thosanus sive de Doest, (de quo in bibliotheca 2^{ae} editionis) scripsit vitam B. Bartholomei van der Aa, cum foundationibus trium monasteriorum ab ipso fundatorum; adeoque et vitam B. Ermengardis, 1^{ae} abbatissae in Maeghdendaal, vulgo Lintre. Item vitam B. Elisabeth, 1^{ae} abbatissae in Nazareth, juxta Liram, cum chronicis eorumdem monasteriorum, usque ad annum 1286 quo obiit. Cujus scripta postea continuavit d. Victoricus, monachus item Thosanus, usque ad annum 1363, quo obiit existens confessarius monachorum in Zwyyvecke juxta Teneremundam. Haec omnia in linguam flandricam translata pene me exstant. Albericus tamen et Victoricus scripserunt latine; quorum scripta habet nobilis dns. Butkens. (Cf. *Lettre inédite*, l. c., p. 385, nr 2).

hun wetenschappelijken arbeid het grootste belang bij het bezit der Latijnsche origineelen. Bij het overwegen dier feiten rijst als van zelf de vraag : hebben die Latijnsche origineelen wel ooit bestaan ? De Visch neemt dit aan ; maar alles laat vermoeden dat dit slechts een veronderstelling was.

De Visch bevestigt verder, dat het leven van Bartholomeus van Aa, waarover Bollandus hem had gevraagd, zoowel als de andere schriften die hij bij Butkens had gezien, wel van Albericus zijn. Maar jammer genoeg zegt hij ons niet waarop dit oordeel steunde. We kunnen het echter wel vermoeden : De schriften die men hem had getoond droegen uitdrukkelijk den naam van den schrijver, met zelfs bijzonderheden over zijn leven en dood. De voortzetter van Albericus' werk wordt eveneens vermeld, met naam, ambt en stervensjaar. Al die kronieken steunden elkander zoo stevig, pasten zoo innig samen (Arnikius vermeld in het leven van Bartholomeus, Bartholomeus in het leven van Arnikius, beiden in de kruisvaartkroniek) dat de man, die toch al één werk van Albericus in de latere uitgave van zijn *Bibliotheca* had opgenomen, verheugd misschien een groot schijver meer in zijn abdij te mogen aantekenen, niet verder getwijfeld heeft. Trouwens, het vermoeden dat al die kronijken valsch konden zijn is nooit bij De Visch en ook niet bij Bollandus opgekomen. Het onderzoek verliep niet over de echtheid dier schriften, maar over het auteurschap van Albericus : of wel hij, en misschien niet een ander, de schrijver ervan moest heeten.

Wij weten eindelijk uit deze briefwisseling, dat al die kronieken van Albericus en van Hooiland van den heer Alexander Butkens kwamen. In diens museum te Nazareth waren ze aanwezig. Dat was na den dood van Christophorus. Hoe waren ze in Alexander's bezit geraakt ? Dat wordt hier niet uitdrukkelijk gezegd. Daarover zullen we verder meer vernemen.

Bollandus heeft toch misschien wel eenigen argwaan gekoesterd. In alle geval het leven van Arnikius, dat hij voor den 17en Maart in 't vooruitzicht stelde, werd nooit in de AA. SS. opgenomen. In 1668 toen dit deel van Maart uitkwam, hadden de Bollandisten (1) geen bewijs van vereering voor Arnikius te Averbode gevonden. Dit is de reden die zij aangeven om hem onder de *praetermissi* van den 17en Maart te rangschikken ; met de aantekening :

Arnikius Ordinis Praemonstratensis Auerbodij, *miraculis et vita clarus quae coaeuus ei ioannes de Eppa, S. Lamberti Leodiensis*

(1) Bollandus zelf was in 1665 overleden.

tunc prior, maiori ex parte scripsit, anno 1238, anno 30 post mortem Arnikij, creatus episcopus Leodiensis (1) ex quo aliisque vitam collegit Nicolaus Hoghelandius sive ab Alta-Terra, eiusdem Ordinis Middelburgi in Zelandia abbas, et ubique cum titulo Beati, inseruitque chronicis Beatorum Canonorum sub sancta Praemonstratensium observantia degentium; inchoatis a se anno 1294 et 1330 absolutis. Habemus inde eam descriptam et libenter hic daremus, si memoria ipsius aliqua Euerbodij superstes certos nos redderet de antiquo cultu: sepultus dicitur in fossa fabrefacta in dicti claustrum ambitu circa dormitorium: quod ideo addimus, si forte aliquando posterius reliquias eius requirant aut inueniant.

D. Later navorschingen.

De Bollandisten zijn later nog herhaaldelijk op deze zaken teruggekomen. Vooreerst wat Bartholomeus betreft. In de AA. SS., Julii 7, bij de *praetermissi* van den 29en Juli, na eerst van Beatrix van Nazareth te hebben gewaagd, vermelden zij haar vader: *ut viri venerabilis ex eodem Ordine Cisterciensi Vitam etiam habemus egregiis eius gestis, a Raissio contractis, refertant, quod hic indicasse sit satis* (2).

Wat voor een leven was dit? Als zoodanig is alleen bekend het eerste hoofdstuk in het leven van Beatrix, door Willem van Affligem, dat ook afzonderlijk is uitgegeven (3), waarover ze juist te voren hadden bericht. Of was het een uitvoeriger leven? Dan zeker het zoogezegd bij Butkens ontdekte, dat Bollandus vroeger (want we zijn nu in 1731) in het Vlaamsch bezat? dat misschien in het Latijn was vertaald geworden? Of was het de Latijnsche tekst dien Butkens in zijn bezit had? We weten het niet. Maar zeker mogen we zijn, dat, indien het verschildte van het eerste hoofdstuk uit het leven van Beatrijs, het in alle geval berustte op de bij Butkens "ontdekte" stukken.

(1) Men late zich niet door deze verwijzing naar een afzonderlijke bron voor de mirakelen van Arnikius afschrikken. Dat die Joannes de Eppa de mirakelen van Arnikius heeft geschreven wist Bollandus niet van elders: dat staat zoo bij Hoogland, die dat aan het slot van zijn levensbeschrijving bijvoegt, om nog meer geloof te vinden.

(2) L. c., 3, C. Dit deel der AA. SS. verscheen in 1731.

(3) Zoo staat het in het *Historiologium Brabantinorum* van J. Gielemans. Zie *Analecta Bollandiana*, XIV, blz. 87, n. 56; ipsum caput I Vitae Beatricis priorissae in Nazareth, ed. apud Chr. Henriquez, *Quinque prudentes virgines*, (1630) p. 1-7. Namelijk het eerste hoofdstuk uit ons leven van Beatrijs.

Wat verder Arnikius aangaat : In de *Acta Sanctorum* van Juni, dl. I (verschenen in 1695), komt Papebrochius er op terug ter gelegenheid van de geschiedenis der abdij van Averbode, in een corollarium bij het leven van den heiligen Norbertus. Bij de vermelding der abten wordt van den vijfden Eggericus gezegd : dat hij den Zal. Arnikius begraven heeft : *cuius virtutes et miracula, ex optimis collecta auctoribus, Chorographia repraesentat, et nos optabamus inter Acta Sanctorum producere si docere potuissemus aliquem eidem ut Sancto vel Beato cultum deferri, aut olim fuisse delatum. Utinam inveniatur aliquando corpus eo modo, qui Sedem Apostolicam moveat, decernere ejus venerationem publicam* (1).

De *Chorographia*, waarvan hier spraak, is geen andere dan het werk van Sanderus, zooals in de inleiding tot dit Corollarium uitdrukkelijk gezegd wordt. Sanderus nu kent geen andere bronnen buiten de kroniek van Hoogland en de daarin zelf vermelde schrijvers, waaruit Hoogland beweert zijne geschiedenis, of sommige bijzonderheden er van, te hebben getrokken, namelijk : a) *Albericus Thosanus* en zijn kruisvaartkroniek, die zooals aange-toond, in 1656 nog aan de Visc h onbekend was en toen plots uit de vergetelheid was opgedoken ; b) *Joannes de Appia, de Eppa*, die de mirakelen van Arnikius zou hebben te boek gesteld en zelfs beweerd dat Hendrik, bisschop van Luik, het relaas van een groot wonder door Arnikius verricht, aan paus Alexander III zou hebben gezonden ; c) een *eremita Folcartius, quondam archiepiscopi Coloniensis capellanus*, die over Arnikius zou berichten in een codex die (ten tijde van Hoogland natuurlijk), in de abdij van St-Pantaleon te Keulen zorgvuldig bewaard werd ; d) *Engueranus Cameracensis abbatiae sancti Auberti monachus*, die ook een mirakel van Arnikius zou hebben te boek gesteld, en zelfs meedeelt, dat de bisschop van Kamerijk naar Averbode zou zijn gekomen, om zich van de waarheid van het wonder te overtuigen. Eindelijk e) wordt in het leven van Arnikius zelf nog verwezen naar zekere *notitiae* van abt Steppo : *Omnia haec supradicta in notitiis B. Stepponis abbatis descripta conspiciuntur* (c. III) (2).

Al deze schrijvers zijn dus geen afzonderlijke getuigen. Zij staan of vallen met Hoogland, die hier Sanderus' eenige bron is. *Optimi* konden ze samen met Hoogland bij Papebrochius heeten, omdat de maker der kroniek ze voorstelt als gelijktijdige schrijvers, en daarenboven voor opmerkelijk vele ge-

(1) AA. SS., Jun. I, 962, D.

(2) Overbodig te melden dat er van deze *notitiae* niets bekend is.

beurtenissen een bepaald jaar weet aan te geven. Het is wel begrijpelijk, dat hij door zulk een opeenstapeling van getuigen, allen uit Arnikius' tijd, en zooveel nauwkeurigheid, zelfs bij mannen als De Visch, Bollandus en Papebrochius geloof aan zijn werk kon verwekken.

In hetzelfde deel der *Acta Sanctorum*, eenige bladzijden verder, bij de geschiedenis der abdij van Middelburg die ook in dit Corollarium behandeld wordt, sprekende van *Nicolaus de Alta-Terra, aliis Hoghelandius*, voor wien hij in de lijst der abten een plaats kon vinden (1), zegt Papebrochius : hoe hij betreurt dat hij Hoogland's kroniek niet heeft kunnen ontdekken. Gaarne had hij ze uitgegeven als Corollarium IV. Hij had gehoopt ze te Averbode te vinden, wegens de gegevens over Arnikius in de beschrijving van die abdij, en had er dus naar gevraagd. Maar daar vernam hij dat die gegevens hun waren medegedeeld door een Butkens, die ze uit de codices van zijn broeder Christophorus overgeschreven had. De eigenlijke kroniek had men er dus niet ; alleen wat uittreksels van de hand van Alexander Butkens, die, zoo voegt hij er bij, het origineel na den dood zijns broeders niet meer in de nalatenschap vond. Het was met andere handschriften, ongelukkig genoeg, verdwenen, *male distracti* (2).

Deze laatste mededeeling brengt het beslissende antwoord op de vraag : Vanwaar kwamen die handschriften bij Alexander Butkens ? Wel konden we dit reeds vermoeden ; maar nu weten we het voor zeker. Het handschrift van Hoogland's kroniek was verdwenen, samen met andere codices, uit de nalatenschap van Christophorus. Welke waren die andere codices ? Dadelijk denkt men hier aan Albericus van ter Doest, van wiens werken zoowel De Visch als Bollandus alleen vertalingen, geen Latijnsche afschriften, in bezit konden krijgen. En al die werken hoorden samen.

In een correspondentie tusschen Papebrochius en de abdij van Averbode uit het jaar 1694 vind ik een brief, die over deze zaak nog eenige wetenswaardige bijzonderheden bevat : Een

(1) Ten onrechte, zooals verder zal blijken.

(2) ...cujus Chronicon Beatorum Ordinis, si potuisssem nancisci, libenter ipsum fecissem juris publici, titulo Corolarii IV. Ejus apud Averbodienses inveniendi spem aliquam conceperam, ex relatis in eorum Chorographia de B. Arnikio : sed intelligo, haec fuisse communicata per quemdam D. Butkens, qui ipsa transcripserat ex codicibus fratris sui Christophori... Sed hujus eruditissimi... viri... plures Codices MSS. eo mortuo male distracte sunt ; hujus certe nepos et heres inter

zekere heer Pieters (1) door P a p e n b r o c h i u s onder-
vraagd, heeft hem verklaard, dat hij zich veel moeite had getroost
om de kroniek van H o o g l a n d terug te vinden. Na den dood van
Christophorus B u t k e n s, prelaat van St-Salvator, was diens bibli-
otheek, alvorens in 't bezit te komen van Alexander, met wiens
geld ze was aangekocht, eenige jaren in het klooster gebleven. In-
tusschen meent men dat vele codices verdwenen zijn, om de schul-
den van den aflijvige te betalen. Daaronder kon de kroniek van
H o o g l a n d zijn geweest. P a p e b r o c h i u s drukt dan verder
de hoop uit dat deze nog eens door een gelukkig toeval zal te voor-
schijn komen, zooals men onlangs nog de kroniek van Albericus
Trium Fontium, door doctor Chiffletius aan B u t k e n s uitgeleend,
heeft ontdekt (2).

Alexander B u t k e n s was dus niet onmiddellijk na zijns
broeders dood in 't bezit van diens bibliotheek gekomen. Dat helpt
veel te verklaren. Zoo o. a. hoe slechts tamelijk laat na Christopho-
rus' afsterven van die geschriften wordt gewaagd. Verder lag daarin
een goede reden, waarom de origineelen zelf niet meer werden ont-
dekt. Op al te nieuwsgierige vragen kon Alexander nu antwoorden,
dat hij persoonlijk niet meer wist; dat hij slechts afschriften had
gevonden; dat de oorspronkelijke handschriften waren verduisterd
geworden. Het feit dat een bij B u t k e n s verloren gewaand hand-
schrift toch later nog is te voorschijn gekomen, heeft P a p e b r o -
c h i u s goede hoop gegeven dat de andere ook nog eens zouden te
recht geraken en meteen zijn vertrouwen versterkt (3).

relictos sibi a defuncto codices Chronicon istud non reperit". AA. SS., Jun. I, 971. D, E.

(1) De naam is onduidelijk, vooral daar een inktvlek de laatste letters dekt. Die heer Pieters is misschien de *famulus, bonus latinus*, van Alexander B u t k e n s geweest.

(2) *Dominus Pieters interrogatus affirmat multam a se operam frustra positam in Hooglandij Chronico perquirendo. Post mortem Domini Christophori Butkens Praelati S. Salvatoris, bibliotheca eius de fratris magnis sumptibus comparata, annis aliquot mansit in monasterio eius: interimque creduntur distracti plures codices causa soluendorum debitorum a defuncto relictorum: in his potuit fuisse Chronicon Hooglandij aliquo forte casu adhuc proditum sicut tandem inuentum est pulcherrimum Chronicon Alberici Trium Fontium Monachi quod Butkenio commodauerat Doctor Chiffletius nec umquam receperat. Quod nunc exemplum habet D. Baro Le Roy in eodemque codice repertum Chronicon Balduini Auesnensis nuper publicauit.* (Archief van Averbode, sectie IV, hs. nr 29, fol. 388; de brief is van 29 Nov. 1694).

(3) Intusschen vraag ik me toch af of het feit van die kroniek van Albericus Trium Fontium, die door B u t k e n s zou zijn ontleend aan Dr Chiffletius

De samenhang dezer feiten, zooals wij die dusver hebben geschetst, volstaat om de aan Albericus Thosanus en Nicolaus Hoghelandius toegeschreven kronieken als valsch te laten erkennen.

Tot vóór Butkens' dood had niemand ooit iets van de werken van Albericus of van Hoogland vernomen. In zijn eigen Orde, in zijn eigen abdij was Albericus in 1650 een onbekende. En daar vindt men plots vier schriften terug, die van hem heeten te zijn, en die, opdat niemand er aan zou twijfelen, zijn vollen naam vermelden, met het jaar en de omstandigheden, waarin zij juist geschreven werden. Ook Hoogland had nergens een spoor van letterkundige bedrijvigheid nagelaten. En van Arnikius, wiens leven hij had te boek gesteld, had niemand te Averbode zelf, waar hij als heilige zou geleefd hebben, ooit gehoord. Zijn naam komt in geen necrologium, in geen enkel stuk uit de abdij voor. En daar ontdekt men ook van Hoogland plots een uitvoerige kroniek, met het leven van dien ongekenden Arnikius, kroniek die merkwaardiger wijze steunt op den pas eveneens ontdekten Albericus. En Albericus in twee van zijn werken (kruisvaartkroniek, Bartholomeus de Aa) kent ook Arnikius! Hij heeft een voortzetter, die op zijn beurt op Hoogland steunt. Al deze kronieken heeten ontdekt te zijn in dezelfde geheimzinnige omstandigheden: bij Christophorus Butkens, in diens nalatenschap, na zijn dood. Van geen enkele heeft men het handschrift teruggevonden waaruit zij heeten overgeschreven te zijn: alleen afschriften heeft men ooit gezien; maar de oorspronkelijke codices waren spoorloos verdwenen, zonder dat een der bezitters, aan wie Butkens ze zou ontleend hebben, zich heeft aangemeld.

wel juist is. Daarover vind ik in de correspondentie tusschen Chr. Butkens en den archivaris van Averbode, Die Voecht het volgende:

"Mijnen Albericus is nu lange tijt geweest in handen van Prince van Ligne daer ick mochte doen om hem weder te krijghen mij dunckt dat die heeren meinen datmen haer leene datmen hun dat geeft. Jck hebbe verstaen dat dominus Chiffletius van sin is hem int licht te geuen. Als ick mijn exemplae sal wedercreghen hebben daer ick toe verressche(?) naer Brussel dese aenstaende weke sal sien occasie te vinden om U. E. te senden om eene maent want ick hem dickmaels in mijn studie van noode hebbe. (Uit een brief aan G. die Voecht; Archief van Averbode, sectie IV, hs. nr 21, f. 94v. De brief is van 8 April 1644). — Hierin beweert dus Butkens dat het exemplaar van Albericus Trium Fontium hem toebehoort. Heeft hij het ooit van Prince de Ligne teruggekregen? En is het wel in de nalatenschap van Butkens, dat men dat exemplaar heeft ontdekt? Dat zal wel niet zoo zijn, vermits het vele jaren later werd gevonden, waarschijnlijk bij iemand wien Butkens het had in bruikleen afgestaan.

Wie deze feiten eenmaal heeft ingezien, zal aan het ontstaan dier geschriften niet meer twijfelen: ze komen alle van dezelfde hand, die ze niet uit oudere codices heeft afgeschreven, maar uit eigene fantasie verdichtte.

Doch niet alleen waren de schrijvers, op wier naam de vervalscher zijn kronieken gezet heeft, als schrijvers nergens bekend vóór 1650. Wij hebben verder nog willen onderzoeken of ze wel ooit geleefd hebben. En hier was de uitkomst ook weer verrassend:

Voor Albericus Thosanus is dit moeilijk vast te stellen. Hem heeft de schrijver voorzichtigheidshalve tot niet meer gemaakt dan tot een eenvoudigen monnik, of tot een prior van ter Doest (1). Dit is nu moeilijk te controleeren, daar het archief van ter Doest niet is uitgegeven (2). Het is ook de moeite niet waard, omdat we weten hoe het met Nicolaus de Alta-Terra staat. Deze wordt gezegd *abbas electus* van O. L. V. van Middelburg te zijn in 1330. Welnu, in 1330 was abt dier abdij Oliverus van Lier: in die hoedanigheid wordt hij reeds vermeld in oorkonden van 1328. Zijn onmiddellijke voorganger was Nicolaus de Gandavo. Oliverus wordt als abt vermeld in oorkonden tusschen de jaren 1328 en 1338. Hij werd opgevolgd door Walterus van Zantdyck, die in oorkonden voortkomt tot 1348. Na hem Joannes de Goes, in oorkonden tot 1358, na hem Pieter Hoec. Zoodat er voor een abt Nicolaus de Alta-Terra nergens plaats is (3). Wel komen er personen de Alta-Terra genoeg voor in de geschiedenis van Middelburg's abdij; maar nooit een abt, ten hoogste een proost (4).

Wij zagen reeds dat een Z. Arnikius nooit heeft bestaan. Maar de gelukzalige abdissen, over wie de andere kronieken berichten,

(1) De Visch echter in zijn *Auctarium* noemt hem *prior*. Zoo ook Bollandus in zijn brief.

(2) In de *Chronique de ter Doest* wordt hij wel genoemd, maar dat steunt juist alleen op onze kronieken.

(3) Zie Mr. R. Fruin, *Het archief der O. L. V. Abdij te Middelburg*. 's Gravenhage, M. Nijhoff, 1902. Men doorloope de lijst der abten, bíz. 605, waarbij de stukken worden aangegeven waarin ieder voorkomt. De volgorde der abten, zooals die door Papebrochius in *AA. SS., Jun.*, blz. 971 wordt aangegeven, moet hierdoor verbeterd worden. Daar wordt wel Nicolaus de Alta-Terra als abt vermeld; maar dat steunde klaarblijkelijk juist op de kroniek aan hem toegeschreven.

(4) Een Henricus Nicolaus' zoon de Alta-Terra komt voor als proost in een oorkonde van 1329 (zie Fruin, o. c., blz. 590; waar hij in drie oorkonden vermeld wordt, als proost eerst, dan als cureit van Westcapelle); een Nicolaus' zoon komt voor als koster van Hoogelande in stukken uit 1344.

hebben die ten minste geleefd? Daar is vooreerst de Z^e Ermengardis, eerste abdis van Maagdendaal. Het is nu zoo goed als zeker dat de eerste abdis van dit klooster niet een Ermengardis was. Weliswaar wordt in de naamlijst der abdissen meermaals als eerste vermeld een Ermengardis. Maar dat komt voor bij schrijvers na 1650, die vertellen dat zij een dochter was van den stichter, Bartholomeus de Aa, burggraaf van Brussel, zoon van Leonius en van Oda de Walcourt (1). Zij zou uit de abdij van Rameia zijn gekomen (2), dertien jaar overste zijn geweest met den titel van priorin, en daarna door Nicolaus de Sombreff, abt van Villers, op het gezag van het generaal capittel, tot de waardigheid van abdis zijn verheven. Als zoodanig bestuurde zij de abdij nog 11 jaar en stierf den 15^{en} September 1243, in geur van heiligheid, zoodat de bisschop van Luik, Johannes, persoonlijk bij hare begrafenis, wilde aanwezig zijn. Al deze bijzonderheden komen natuurlijk uit het valsche leven aan Albericus toegeschreven. De eerste abdis van Maagdendaal was feitelijk een J[oaanna] de Sottegem, en deze bezat de waardigheid van abdis reeds in 1225 (3).

Een ander dier valsche schriften bevat het leven van de Zal. Elisabeth, eerste abdis van Nazareth. Waaruit de vervalscher dien naam haalt is onbekend. In het leven van Beatrijs wordt verhaald, hoe, na de stichting van Nazareth, werd overgegaan tot de keuze der overheidspersonen. Doch hierover wordt alleen vermeld hoe, na de keuze der abdis, die niet wordt genoemd, Beatrijs tot priorin werd verheven. Heeft de vervalscher hier slechts den naam aangevuld? Steunt zijn bewering op eenige oorkonde? Is er waarlijk een Elisabeth geweest, eerste abdis van Nazareth? Wij weten het niet. Maar in het licht van wat hij met de eerste abdis van Maagdendaal heeft gedaan is het waarschijnlijk, dat hij ook hier zoo maar een naam heeft uitgedacht. Deze vraag is van eenig belang

(1) Zie Van Gestel, *Historia sacra et profana archiepatus Mechliniensis*, p. 201, Den Haag, 1725.

(2) De vervalscher had in het echte leven van Bartholomeus in het leven van Beatrix gelezen, dat diens oudste dochter te Rameia was ingetreden. Hij heeft haar een naam gegeven en laat haar van Rameia naar Maagdendaal komen, waar nu de geheele familie ging verblijven.

(3) Dit blijkt uit stukken door Bets, o. c., meegedeeld, blz. 194, en bewijsstuk 7. — Bets, die geen vermoeden had tegen die kroniek van Ermengardis, abdis van Maagdendaal, redt zich uit de verlegenheid door te veronderstellen dat niet Maagdendaal bij Oplinter bedoeld was, maar Maagdendaal bij Audenaarde. Neen: het is wel Maagdendaal bij Oplinter, zooals trouwens blijkt uit het hierboven aangehaalde *Auctarium* van de Visch, waar duidelijk gezegd wordt Maagdendael *prope Linre*. Maar hier ook is de vervalscher er in geloopen.

in verband met Hadewijch, daar juist vrouw Nazareth, die misschien Beatrix kon zijn, er in voorkomt in verband met een Leyse (Elisabeth). Maar in dien staat van zaken zullen we ook aan deze bijzonderheid niet veel belang mogen hechten.

Zoo staat de valscheheid van deze kronieken van nu af vast. Kunnen wij nog verder? Kunnen wij nog uitmaken wie de schuldige moet heeten? Wij meenen van ja. Maar daarom is het vooraf noodzakelijk te onderzoeken, welk doel daarbij mag zijn nagestreefd. Zoo zullen we weten wie er baat bij had. Als het dan zal blijken dat het de Butkens waren, dan mogen we gerust den vervalscher onder de Butkens zoeken, zonder ons nog verder te bekommeren om de mogelijkheid, dat de kronieken langs een anderen weg in de bibliotheek van Christophorus zijn geraakt.

Tweede deel in volgend nummer.

Antwerpen.

Dr J. van MIERLO jr., S. J.